בס"ד

שמעתא עמיקתא

גליון תצ"ה | סוכות ושמחת תורה | תשפ"ב | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות לשמחת תורה

נערך ע"י
הרה"ג יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה בשכונת רמות ב'

שמחת בית השואבה

זכר לשמחת בית השואבה

חסידים ואנשי מעשה עושים לזכר שמחת בית השואבה להיות נעורים בלילות של חוה"מ סוכות ולהרבות בזמירות ושבחים. [מ"ב (סי' תרסא ס"ק ב)].

אבל

אבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש (או תוך ל' על שאר קרובים) יכול להשתתף בשמחת בית השואבה באמירת שיר המעלות, ולא ברקודים. [גשר החיים (ח"א פכ"ג עמ' רס אות ז)]. ויש מתירים להשתתף אף בריקודים, אבל לא כשישנה תזמורת. [בעל השבט הלוי (חוה"מ כהלכתו פי"ב אות מב ובהוספות ותיקונים שם)]. ועכ"פ רשאי להיות שם בשעה שמנגנין בכלי שיר. [נטעי גבריאל (אבלות ח"ב פ"ל אות ב) ע"פ שו"ת פרי האדמה].

הושענות

הקפות

נוהגים להעלות ספר תורה על הבימה ולהקיפה פעם אחד בכל יום ובשביעי ז' פעמים. [שו"ע (סי' תרס סע' א) ומ"ב (ס"ק ב)]. ומקימים את הבימה כי היא נשארת לנו במקום מזבח כמבואר בש"ס (מגילה ל"א) שהשיב הקב"ה לאברהם אבינו שכל זמן שיהיו קוראין בניך לפני בסדר הקרבנות מעלה אני עליהן כאלו מקריבין לפני וכו'. [מ"ב (ס"ק א)].

לאיזה צד מקיפים

ההקפות הם לצד ימין. [שו"ע (סי' תרס סע' א)]. ולפי שהס"ת על הבימה והצבור אנשי מזרח צריכין להפוך פניהם כלפי ס"ת קודם שיתחילו להקיף ואז ממילא הוי צפון ימין שלהם, וסדרן בהקפה הוא צפון מערב דרום מזרח. ובמקומות שהחזן עומד נגד ההיכל אין מן הנכון שיהפוך פניו מתחלה שיהיה אחוריו נגד ההיכל מ"מ צריך להקיף ג"כ לצפון עם הצבור אף שאצלו הוא דרך שמאל. [מ"ב (ס"ק ג)].

הקפה סביב הבימה

יש להקפיד להקיף את הבימה הקפה שלימה שאם לאו כן אינה נקראת הקפה. [מור וקציעה (ד"ה ומנהג)]. ועל כן אין לעבור באמצע הבימה כי אינו מקיף את כולה. [בכור"י (ס"ק ב)].

אחיזת הספר תורה

י"א שמניחים הס"ת על הבימה. [לבוש (סי' תרס אות ב)]. וי"א שצריך לאחוז הס"ת. [פמ"ג (מ"ז ס"ק א) ועיי"ש שכן כוונת הלבוש הנ"ל]. והמנהג אצל בני אשכנז לאחוז בו. ומ"מ אם לכל הצבור יש לולב י"א שיש להניחו על הבימה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש סוכות פי"ב אות א)]. ועי' בסמוך.

אחיזת הספר תורה או להקיף מה עדיף

י"א שמי שבידו להחזיק הס"ת או להקיף הבימה אחיזת הס"ת עדיפה. [חיים וברכה (אות עד) בשם הלדוד אמת (לחיד"א סי' ד אות יד)]. ומ"מ עדיף שיתן לאחר לאחוז עד שהוא יקיף פ"א. [שם]. וי"א שעדיף להקיף הבימה מלאחוז הס"ת. [כה"ח (אות ו')]. ולמעשה אין להשתמט מלהחזיק הס"ת כי אף הוא חשוב עכ"פ כאילו מקיף. [הגרח"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב עמ' שסז)].

להשאיר ארון הקודש פתוח

יש להשאיר ארון הקודש פתוח עד אחר אמירת ההושענות. [קשו"ע (סי' קלז אות יא) ומועד לכל חי (פלאג"י סי' כג אות קנ)]. ובני ספרד לא נוהגים כן.

אחיזת הד' מינים

מקיפים הבימה כשאוחזים בד' מינים ואוחזם עד אחר ההושענא. וראוי להחזיקם עד לאחר קדיש תתקבל שלא יראה עליו הד' מינים כמשאוי. [בכור"י (סי' תרנב ס"ק ד)].

אופן אחיזתם

י"א שיש לאחוז הלולב ביד ימין והאתרוג בשמאל. [גר"ז (סי' תרנא אות יג), חיים וברכה (אות קפו) ובן איש חי (שנה א' האזינו אות יד), וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (שם פי"א הגה 74) ע"פ המ"ב (סי' תרנא ס"ק טו)]. וי"א שהמנהג שלקוחים הלולב והאתרוג ביד ימין והסדור ביד שמאל. [יפה ללב (ח"ב סי' ג), הגרישו"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פל"ב אות יב). ודעת הבכור"י (סי' תרנא ס"ק יא) שיש לחוש שלא לאחזם ביד א'].

וכל אחד ינהג כמנהגו.

מי שאין לו לולב

דעת השו"ע (סי' תרס סע' ב) שנוהגים להקיף אף מי שאין לו לולב. אולם דעת הרמ"א (שם) שמי שאין לו לולב אינו מקיף, וכן נוהגין.

בשבת

בשבת אין מקיפים. [רמ"א (סי' תרס סע' א)]. לפי שגם במקדש לא היו נוטלין ערבה בשבת. וכ"ש לפי מנהגינו שאנו מקיפין בלולב ואין הלולב ניטל בשבת. [מ"ב (ס"ק ד)]. ומ"מ אומרים הושענא בשבת. [שו"ע (סי' תרס סע' ג) דלא כמו מי שנקט שלא אומרים הושענות בשבת]. ופותחין ארון הקודש ואומרים הושענות. [מ"ב (ס"ק ו')]. ואין מוציאין ס"ת על הבימה כיון שאין מקיפין. [רמ"א (סי' תרס סע' א) ומ"ב (ס"ק ה')].

אבל על אביו ואמו

מי שאירע לו אבל בחג, אינו מקיף. וכן אבל כל י"ב חדש על אביו ואמו, וכן נהגו. [רמ"א (סי' תרס סע' ב)]. וטעם הדבר כי כתוב "ושמחתם לפני ד' אלהיכם שבעת ימים" והוא בשעת הקפה. [מ"ב (ס"ק ט)]. ועי' בזה בב"ח (שם), בערוה"ש (אות ד), בחיי"א (כלל קמח אות יט), בדברי מלכיאל (ח"ב סי' צא) ובאג"מ (יו"ד ח"ד סי' סא אות יא)]. וכדי שלא יהיה הדבר בפרהסיא יתן לולבו לאחר להקיף בו והוא יעמוד כמי שאין לו לולב. ויש מקילין בזה והסומך עליהן יש לו על מי לסמוך, ומ"מ ביו"ט ובהושענא רבה יכול להקיף אף לכתחלה. [גשר החיים (ח"א פכ"ג עמ' רז אות ז)]. ומנהג בני ספרד שאף באירע לו אבל בחג הסוכות מקיף אף האבל עצמו. [ב"י (סי' תרס). וביאך האג"מ (שם) דטעמו דהב"י דאין ההקפה ענין שמחה, דהא אדרבה מתפללין אז באמירת הושענות].

אבל על שאר קרובים

י"א שאבל על שאר קרובים יכול להקיף. [משמעות הרמ"א (שם) שכתו' שאבל על או"א אינו מקיף. וכן דעת הדגמ"ר (שם)]. וי"א שגם הוא אינו מקיף. [פמ"ג (מ"ז ס"ק ב)], וכן עיקר. [גשר החיים (שם)].

רב בית הכנסת שהוא אבל

רב בית הכנסת שאם לא יקיף יראה הדבר כאבלות בפהרסיא יכול להקיף. [מנח"י (ח"ו סי' סב). וי"א שאפשר שהטעם שיש להקל בזה הוא כי הדבר נחשב כצורך גדול וצורך רבים. [אג"מ (יו"ד ח"ד סי' סא אות יא), ועי' בערוה"ש (אות ד) שכתב שגדול העיר מקיף והאג"מ ביאר טעמו ע"פ הנ"ל].

מתי מקיפים

י"א שמקיפים לאחר מוסף. [כן מבואר בטור (סי' תרס)]. וי"א שכן מנהג בני אשכנז. [ערוה"ש (סי' תרנא אות ב). וכן הוא בלוח אר"י לגרימ"ט]. אולם מנהג בני ספרד לאומרו מיד אחרי הלל. [כה"ח (סי' תרס אות ד)]. וי"א שכן מנהג ירושלים ושהוא מנהג ותיקין. [שער"ת (סי' תרנא אות כ). ועי' באג"מ (או"ח ח"ג סי' צט) בטעם הדבר]. ויש נוהגים להקיף לאחר הלל, חוץ משבת והושענא רבה שאומרן אחרי מוסף. [מנהגי החזו"א (דינים והנהגות פכ"ב אות טז)].

טעה הש"ץ ואמר קדיש לאחר הלל (לנוהגים להקיף אחר הלל)

אם טעה הש"ץ ואמר קדיש תתקבל אחרי הלל יאמרו ההושענות אחרי הקדיש וא"צ לומר שוב פעם קדיש תתקבל. [רבבות אפרים (ח"א סי' תכז)].

להחזיר ס"ת לאחר ההקפה (לנוהגים להקיף לאחר הלל)

לאחר ההקפה יש להחזיר הס"ת לארון הקודש ושוב להוציאו לקריאת התורה. [פרי השדה (ח"ג סי' קע אות ב)]. ויש נוהגים כשמוציאים הס"ת אומרים בריך שמיה כו' ולאחר ההושענות מיד קוראים בו.

אין ספרי תורה

י"א שבמקום שאין ס"ת אין להקיף. [בכור"י (סע' תרס ס"ק ב)]. ועל כן המתפלל ביחידות לא יקיף. [א"א מבוטאטש (מד' תנ' סי' תרנא על סע' ח)]. ויש חולקים שאף באופן זה ניתן להקיף. ועל כן אף היחיד המתפלל בביתו יכול להקיף סביב שלחן ואם אין לו סביב כסא (ויניח עליו תנ"ך). [עי' בבן איש חי (שנה א' פר' האזינו אות טו) ובכה"ח (אות ב)].

הושענא רבה

יום שביעי של החג הוא הושענא רבה. [שו"ע (סי' תרסד סע' א). ועי' בלבוש (אות א) ובכה"ח (אות א) הטעם שקוראים ליום זה הושענא רבה].

השכמה להתפלל

בהושענא רבה משכימים להתפלל. [עי' במטה משה (סי' תתקנח) שיש חמש השכמות בשנה: ר"ה, יוה"כ, הו"ר ת"ב ופורים]. ויעוין להלן שיש נוהגים להיות ערים כל הלילה.

סדר התפלה

נוהגים להרבות במזמורים כמו ביו"ט. [שו"ע (שם)]. ואין אומרים נשמת (כי באמת הוא חול), ואומרים: מזמור לתודה, ואומרים: אין כמוך, שמע ישראל וכו', בניגון של יו"ט, ואומרים קדיש שלאחר תפלת מוסף בנגון יו"ט. [רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק ג-ד)]. וי"א שיש לומר "ותערב" בחזרת הש"ץ של מוסף כמו ביו"ט. [הגרישו"א זצ"ל (תורת המועדים ס"ק ו'). ובלוח אר"י שלא הביא שיש לאומרו]. לפי שבחג נידונין על המים והוא גמר החתימה ואומרים למנצח מזמור השמים מספרים ושארי מזמורים וקדושת מוסף נעריצך (לפי נוסח אשכנז) כמו ביו"ט. [מ"ב (ס"ק ב)].

יש ברית מילה

יש לומר פזמון זכור ברית כשיש מילה בהושענא רבה, ואומרים אותו קודם אנא אזון חין כו'. [רמ"א (שם)]. ויותר טוב לאומרו קודם החריז הבט לברית. [מ"ב (שם ס"ק ו')].

קריאת ספר דברים

יש מקומות שנוהגים לקרוא בליל הושענא רבה כל ספר דברים מתוך ספר תורה. [משמרת שלום (סי' מה בהגה) ונימוקי או"ח (סי' תרסט)]. ולא מברכים על קריאה זו. [מנח"י (ח"ח סי' פד אות ב). וכן דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל (ד' מינים כהלכתם פ"ח הגה 21). ועי' במשיב דבר (ח"א סי' טז)].

עשיית מלאכה

אין רגילין לעשות מלאכה של חול עד אחר יציאה מבה"כ. [רמ"א (שם)]. ויש מסירין מעצמן אפילו הכיס של מעות. [מ"ב (שם ס"ק ה')]. ומ"מ כתב הבן איש חי (שנה א' וזאת הברכה אות ה') שאין לבטל משום זה מצות צדקה בזמן התפלה לנוהגים לעשות כן].

ריבוי נרות

מרבים קצת בנרות כמו ביה"כ. [שו"ע (סי' תרסד סע' א)]. לפי שבחג נידונין על המים וכל חיי האדם תלויין במים והכל הולך אחר החיתום. [מ"ב (שם ס"ק ז')].

טבילה

המדקדקים נוהגים לטבול עצמן קודם עלות השחר, כמו בערב יוה"כ. [רמ"א (שם)]. וטוב יותר לטבול מבערב כדי ללמוד כל הלילה בקדושה. [מ"ב (ס"ק ח')].

תשה"מ

נכון להמנע מתשה"מ בהושענא רבה אם לא בליל טבילה. [מ"ב (ס"ק ח, סי' תצד ס"ק א וסי' רמ ס"ק ז')].

תיקון ליל הושענא רבה

נוהגים ישראל להיות נעורים בליל ערבה. [מ"ב (שם ס"ק א')]. ועי' בגליון רס"ו שהארכנו בס"ד בדינין הער כל הלילה.

תפלה על המים

מרבים תחנונים על המים. [רמ"א (סי' תרסד סע' א')].

קיטל

יש נוהגים ללבוש הקיטל כמו ביוה"כ, לפי שבחג נדונים על המים. [רמ"א (סי' תרסד סע' א')]. ובמדינתינו נהגו ללבוש בגדי שבת לבד הש"ץ שלובש הקיטל. [מ"ב (שם ס"ק ט')].

הקפת הבימה

ביום השביעי של החג מקיפים את הבימה שבעה פעמים, זכר למקדש שהיו מקיפים את המזבח. [שו"ע (סי' תרס סע' א')].

הוצאת ספרי תורה

מוציאים שבעה ס"ת על הבימה ביום שביעי. [רמ"א (סי' תרסד סע' א). ועי' בלבוש (סי' תרסד אות יא) שיש נוהגים שלאחר כלל הקפה מחזירין ס"ת א'] ויש מקומות שמוציאים כל ס"ת שבהיכל. [רמ"א (סי' תרס סע' א וסי' תרסד סע' א)]. וי"א שלנוהגים כן יש להוציא אף ס"ת הפסולים. [הגריי"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמ' ש')].

להעמיד נר דולק בארון הקודש

מה שנוהגין להעמיד נר דולק באה"ק ראוי למנוע מזה. [עי' מ"ב (סי' קנד ס"ק לא). וכן הוא בלוח אר"י].

אמירת ההושענות

אומרים ההושענות כסדרן עד אערוך שועי. [לוח אר"י לגרימ"ט]. ואח"כ מתחילין תתננו כו'. [לוח אר"י לגרימ"ט].

הקפה בלולב (הושענות)

י"א שמקיפים בלולב (עם ד' המינים) ולא ערבה (של ההושענות). וי"א שהמנהג הוא להקיף בלולב וערבה. [שו"ע (סי' תרסד סע' ג)]. וי"א שיותר טוב שלא ליטלה עם הלולב כלל, וכן הוא מנהג בני אשכנז, [רמ"א (סע' ז) ומ"ב (ס"ק כז). ועי' ברמ"א (סי' תרס סע' ב)], וגם הוא מנהג בני ספרד. [כה"ח (סי' תרסד אות לב) ע"פ האר"י ז"ל. ועיי"ש דמי שאין לו לולב אין להקיף בערבה לבד, עיי"ש טעמו].

אין לולב בעיר

באופן שאין לולב בעיר יש להקיף בערבה. [מ"ב (שם ס"ק טו וסי' תרס ס"ק ז). וכתב הפמ"ג (מז ס"ק ג) שמ"מבשאר ימי הסוכות אם אין לולב בעיר לא יקיפו כלל, כמו בשבת שאין מקיפין].

התרת קשר הלולב

נוהגים להתיר אגודו של לולב. [רמ"א (סי' תרסד סע' א)]. ויש נוהגים להסיר כל טבעות הלולב אפילו אלו שמחזיקים ההדסים וערבות והלולב יחדיו. ויש מסירים רק אלו שבלולב. [עי' בבכור"י (סי' תרסד ס"ק י) בשם מהרי"ל (תפלת חג הסוכות אות ה') שיש להתיר את האיגוד מחציו ולמעלה ולא יסיר האיגוד של הלולב, הדסים והערבות בארחות רבנו (עמ' שה)].

זמן התרתו
יש נוהגים להתיר האיגוד לפני אמירת הלל. [דרכי חיים ושלום (סי' תשצא)]. ויש נוהגים לעשות כן לפני ההושענות. [סידור יעב"ץ].
אבל בהקפה
אבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש (או תוך ל' על שאר קרובים) בהושענא רבה יכול להקיף. [נשר החיים (ח"א פכ"ג עמ' רז אות ז)].
נטילת לולב בבין השמשות של שמיני עצרת
מי שלא נטל ד' מינים בהושענא רבה והגיע זמן בין השמשות. י"א שאסור ליטלם משום שנכנס בספק טלטול מוקצה ביו"ט. [בכור"י (סי' תרנב ס"ק ב). וכן נקט הכה"ח (שם אות ג) לענין מי שלא נטלם בער"ש חוה"מ והגיע זמן בין השמשות]. וי"א שנוטלם בכה"ג. [נימוקי או"ח (סי' תרסה אות א)].

נטילת ערבה

נוטלים ערבה ביום זה, מלבד ערבה שבלולב, ואין מברכין עליה [שו"ע (סי' תרסד סע' ב)], זכר למקדש שהיו נוטלים ערבה מהלכה למשה מסיני, ובכל יום מז' הימים היו מביאין ערבות וזוקפין אותן הכהנים על צדדי המזבח ואח"כ באים העם ונוטלין אותן משם ומנענעין אותן. [מ"ב (ס"ק יא). ועי' ברמ"א (שם) שנהגו ששמש בה"כ מביא ערבה למכור, כמו שהיה המנהג בזמן המקדש].
בני הבית בנטילת הערבה
יש שנהגו שכל בני הבית אף הנקבות נוטלים הערבה. [ספר מנהגי דק"ק ורמישא (סי' רפא)]. ויש שנהגו שאף אלו שלא הגיעו לחינוך נוטלים הערבה. [הגרח"ק שליט"א (די מינים כהלכתם פ"ח הגה 31)].
כמה בדים נוטלים
מספיק ליטול בד אחד. [שו"ע (שם סע' ד)]. ומ"מ טוב לכתחלה שיהיה עכ"פ ג' בדין, ובשם האר"י כתבו ה' בדין. [מ"ב (ס"ק טז)]. וכן הוא המנהג הפשוט אצל בני אשכנז ובני ספרד. [ועי' בלוח אר"י שיש מהפרושים שלוקחין ז' בדי ערבה, ושכן נהג הגאון מוהר"ש סלנט זצ"ל].
שיעור הערבה (כמות העלים ושיעור ארכה)
שיעור ערבה זו אפילו עלה אחד. [שו"ע (סי' תרסד סע' ד)]. מיהו מכוער הוא להיות עלה אחד בבד אחד, ע"כ נהגו לעשות ההושענות יפים, משום "זה א-לי ואנוהו". [רמ"א (שם)]. ושיעור ארכה, כשיעור אורך ערבה שבלולב והוא ג' טפחים. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק יז)]. וכל הפוסל בערבה שבלולב, פוסל בערבה זו. [רמ"א (שם)]. וע"כ יש ליזהר שלא יהיה גזול ולא יבש, ומ"מ אם לא היה יבש אלא כמוש בודאי כשר. ולכתחלה יותר טוב שיהיה לחין משום הידור מצוה. [מ"ב (ס"ק יח)]. וכן אם הם ארוכות יש משום הידור מצוה. [חיי"א (כלל קנג אות ג)].
ערבות מורביות
יש נוהגין ליקח ערבות ארוכות וגסות (ערבות מורביות), זכר למקדש שהיו לוקחין ערבה גבוה י' אמות. [חיי"א (שם) ולוח אר"י לגרימ"ט].
קשירת הבדים
י"א דערבה של הו"ר יש ליטול הבדים בלתי קשורים, אבל מנהגינו לקשרם. [מ"ב (ס"ק יז)]. יש מקפידים לקשרם בשרביטי ערבה. [מ"א (סי' תרסד ס"ק ד)]. ומנהגינו לקשרם בשרביטי לולב ואין בזה חשש חציצה. [לוח אר"י לגרימ"ט ע"פ המ"א (שם ס"ק ז). ועי"ש שיש מהפרושים שלוקחין ז' בדי ערבה קשורים בשרביטי ערבה דוקא, ושכן נהג הגאון מוהר"ש סלנט זצ"ל].
להוציא עלים מהלולב ע"מ לקשור הערבות
י"א שאם אין לו בדין מלולב אחר יכול לקשרם בבדי הלולב שברך עליו. [לוח אר"י לגרימ"ט כי לא הוקצה למצותו יותר מד' טפחים של שעור הלולב כמבואר במ"א (סי' תרמט ס"ק יט) ובמחצה"ש (שם)].
נטילתה בפני עצמה
אינה ניטלת אלא בפני עצמה, שלא יאגד דבר אחר עמה. [שו"ע (סי' תרסד סע' ה). ועי"ש (סע' ז) שאם נוטלה עם הלולב בשעה שהוא יד"ח נטילת לולב יש מי שאומר דאיכא משום בל תוסיף. ועי' ברמ"א (סי' תרס סע' ב)]. כדי שיהא ניכר שהוא לשם מצוה. [מ"ב (ס"ק כ)]. ומ"מ אם יש בידו דבר אחר אין לחוש. [שו"ע (שם)]. כי לא חוששים בזה לחציצה. [מ"ב (ס"ק כ)].
מתי נוטלים הערבה
המנהג הוא שלאחר שהקיף יסיר הלולב מידו ויאחז הערבה לבד לצורך ההושענא, כשאומרים תחנונים על המים. [רמ"א (שם סע' ז)]. יש נוהגים שלפני אמירת "תענה אמונים" לאחר ההושענות מניחים הלולב ולוקחים הערבה. [מ"ב (סי' תרס ס"ק ח) בשם השל"ה, ולוח אר"י לגרימ"ט]. ויש נוהגים לעשות כן אחר ההקפות עם הלולב. [חיי"א (כלל קנג אות ג)]. ויש נוהגים לעשות כן לאחר קדיש תתקבל. וכן מנהג בני עדות המזרח. [מ"ב (שם) בשם האר"י ז"ל].
ניענוע הערבה
י"א שצריך לנענע בה, וי"א שיש לחבוט אותה, ונהגו לעשות שתיהן, מנענעין בה ואח"כ חובטין אותה. [רמ"א (סי' תרסד סע' ז)]. ומנענעין בה כדרך שמנענעין בלולב. [לוח אר"י. והערוה"ש (סי' רסד אות ג) כתי' שאנו לא ידענו ממנהג זה לנענע הערבה]. וי"א שא"צ לנענע לד' רוחות. [הגרי"ש (זצ"ל [תורת המועדים ס"ק ט])].
נטילת הערבה שבלולב
אין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, אפילו הגביה אותה שני פעמים אחד לשם לולב ואחד לשם ערבה. [שו"ע (סי' תרסד סע' ו), ועי"ש שהביא שיש מקילים היכא דהגביה אותה פעם שני לשם ערבה דיש היכר בזה שהוא לשם מצוה]. ומ"מ זהו דוקא כשהיא אגודה בלולב עם שאר מינים, אבל אם התיר אגדו של לולב לאחר נטילה ונטל הערבה בפנ"ע יוצא בה. [מ"ב (ס"ק כא)].
מתי חובטין
יש נוהגים לחבוט הערבה בסוף ההושענות ב"קול מבשר" השני. וכן מנהג בני אשכנז. [לוח אר"י לגרימ"ט]. ויש נוהגים לחבוט אחרי קדיש תתקבל. [מ"ב (סי' תרס ס"ק ח) בשם האר"י ז"ל. וכן הוא בסידור יעב"ץ. ועי' בלשון החיי"א (כלל קנג אות ג)]. וכן מנהג אצל החסידים.
אופן החבטה
חובט בה על הקרקע או על הכלי פעמים או שלש. [שו"ע (שם)]. ולפי האר"י ז"ל יש לחבוט ה' חבטות דוקא על הקרקע. וטוב לחבוט תחלה על הקרקע ה' חבטות ואח"כ על הכלים להסיר העלין וא"צ להסיר כל העלין. [מ"ב (ס"ק יט). וביאר בשער הציון (אות יב) שאם יסיר תחלה העלין יכול להיות שיוסר כל העלין וכבר נפסלה הערבה ולא יקיים עוד מצות חבטה על הקרקע]. ומה שנוהגין שחובטין עד שיפלו כל העלין, הוא מנהג של תינוקות משום שמחה. [חיי"א (שם)]. ויש נוהגים לחבוט דוקא ע"ג קרקע עולם. [בן איש חי (שנה א' וזאת הברכה אות ז) וכה"ח (סי' תרסד אות לו)].
מנהג בזיון לאחר המצוה
יש מי שאומר שהושענא שבלולב אף על פי שנזרקת אין לפסוע עליה. [שו"ע (שם סע' ח)]. וה"ה ערבה של הושענא אין לזלזל בה. [מ"ב (ס"ק כח)]. ועל כן אין לזרקם לאשפה. [שעה"צ (אות כ). ועי' בשו"ע (סי' כא סע' א) שלדעתו מותר לזרקה לאשפה, אבל אסור לעשות עמה תשמיש מגינה]. אלא ישרפנה. [חיי"א (כלל קנג סוף אות ג)]. ועי' עוד בסמוך.
הנאה מהערבה
אסור ליהנות מן הערבה לאחר נטילתה, אם לא התנה עליה מעיקרא כי הוקצה למצותה לכל אותו יום. [שו"ע (סי' תרסד סע' ט)].
לחבוט בערבה שחבט בה חברו
מותר לחבוט בערבה שחבט בה אחר, כי אף שאסורות בהנאה מ"מ אינם אסורות רק בהנאה אחרת. [שבט הלוי (ל"ב סי' נח ד"ה ומה ששאל)]. ומותר לעשות כן אף לכתחלה כל שלא נשרו העלין לגמרי. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ב הגה י)]. אלא שלמעשה נוהגים סלסול בזה ומייחדים לכל או"א ערבה בפני עצמה. [שבט הלוי (שם)].
שריפת ההושענות בערב פסח או זריקתם על גבי ארון קודש
יש נוהגים לשרוף ההושענות כשאופה מצות מצוה. [רמ"א (סי' תרסד סע' ט)]. ויש נוהגים לשרוף את החמץ ע"י ההושענות. [מהרש"ם (ח"ד סי' נז) ומועדים וזמנים (ח"ב סי' קלא הגה ד). ובדרכי חיים ושלום (סי' תשצא) כצב שאין לנהוג כן]. ואם אין לו מקום לשומרן כראוי עד זמן פסח עדיף לשרפן כדי שלא יבואו לזלזל בהן. [כה"ח (שם אות נט)]. ויש נוהגים לזרוק ההושענות על גבי הארון קודש. [מהרש"ם (ח"ד סי' נז) ומועדים וזמנים (ח"ב סי' קלא הגה ד). ובדרכי חיים ושלום (שם) כתי' שאין לנהוג כן].

דינים שונים

עשיית סעודה
נהגו לעשות סעודת יום טוב בהושענא רבה במאכלים טובים, ומ"מ אין להרבות במאכל לשובע עד שלא יהיה בידו לאכול בליל שמיני עצרת לתיאבון. [ערוה"ש (סי' תרסד אות יג)].
קביעות סעודה ערב שמיני עצרת
אין לקבוע סעודה מתשע שעות ולמעלה (חצי שעה לפנ זמן מנחה קטנה ולמעלה) כדי שיאכל בלילה לתיאבון. [מ"ב (רסי' תרסח) ובאו"ה (סי' תקכט ד"ה ממנחה). ועי' עוד בסי' תקכ"ט סע' א'].
אכילה בסוכה
אע"פ שגמר מלאכול ביום השביעי שחרית, לא יסתור סוכתו. [שו"ע (סי' תרסו)]. דהא כל היום חובתו לישן ולשנן שם ואי איקלע ליה סעודתא צריך לאכול בגוה. [מ"ב (ס"ק א)]. אבל מוציא הוא את הכלים ממנה מזמן מנחה קטנה ולמעלה, ומתקן את הבית לכבוד יום טוב האחרון. [שו"ע (שם) ומש"כ מנחה קטנה הוא מהמ"ב (ס"ק ב)]. ובחו"ל, שצריך לישב בה בשמיני, גמר מלאכול ביום השמיני אם אין דעתו לאכול עוד יכול להוריד כליו ומפנה אותם ממנה ממנחה קטנה ולמעלה. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק ח-ט)].
פרידה מהסוכה
יש נוהגים כשיוצאים מהסוכה לומר יה"ר שנזכה לישב בסוכה של לויתן, ובפרידה של רגש יוצא מהסוכה. [רמ"א (סי' תרסז סע' א)]. ואם לא נפרד מהסוכה ערב שמיני עצרת יכול להפרד ממנה במוצאי החג. [כן מבואר בדרכ"מ הארוך (סי' תרסו אות ב) בשם הכל בו בשם מהר"ם].

שנים מקרא ואחד תרגום

זמן של קריאת פרשת וזאת הברכה
פרשת וזאת הברכה י"א שעיקר זמן קראתה הוא בליל הושענה רבה. [פמ"ג (שם א"א סס"ק ז). וכן הוא ע"פ האר"י ז"ל הו"ד בברכ"י (ס"ק ד) והביאו השע"ת (ס"ק ד). וכן פסק הבן איש חי (שנה א' וזאת הברכה אות טו). וי"א שעיקר זמנה הוא בשמחת תורה. [גר"ז (שם אות ט)]. ולמעשה עדיף לקרותה בליל הושענא רבה. [עי' במ"ב בסי' רפ"ה (ס"ק יח) שכתי' ע"פ השע"ת שיקראנה בהו"ר ואם קרא ביום שמ"ע לא הפסיד. ובסי' תרס"ט (ס"ק ד) כתי' שבליל ש"ת יקרא שמו"ת שעתה הוא זמנה. וצ"ל דמש"כ לקרותה בהו"ר היינו ע"פ האר"י ז"ל (שהובא בשע"ת המובא במ"ב שם) דס"ל בכל שבוע יש לקרותה מער"ש, ובסי' תרס"ט כתי' ע"פ שאר הפוסקים שנוקטים דאף בשבת היא עיקר זמנה. ובלוח אר"י הביא לקראתה בהו"ר. וכן הובא בארחות רבינו (ח"ב עמ' ש אות ו)]. ומ"מ אף אם קרא הפרשה משבת במנחה אחרי שקראו בה בצבור יצא. [כן משמעות הפוסקים שסתמו שניתן להתחיל כל הפרשיות לקראותם ממנחה בשבת, עי' בשו"ע (סי' רפה סע' ג) ומ"ב (ס"ק ז). וכן פסקו השבט הלוי (ח"י סי' עח) והגרנ"ק זצ"ל (חוט שני שבת ח"ד פ"ז אות א)].
עד מתי אפשר לקרותה
י"א שאפשר לקרוא פר' וזאת הברכה עד שקוראים פרשת בראשית ביום שמחת תורה. [כך מטה יהודה (סי' רפה ס"ק ד) הובא להלכה בכה"ח (שם אות כו) שאפשר להשלים הפרשיות עד קריאה זו]. וי"א שרשאי לקרותה כל אותו יום. [משמעות השו"ע, הרמ"א ונו"כ שלא כתבו כהמט"י]. והעיקר כדעה השניה. [הגרנ"ק זצ"ל (שם)].
בן אר"י בחו"ל
בן אר"י השוהה בחו"ל בדיעבד יכול לקרותה אף ביו"ט שני בחו"ל שהוא שמחת תורה. [קצות השלחן (סי' עב בדה"ש ס" ט). ואע"פ שמבואר להלן בשם העקרי הד"ט שיש לנהוג כמנהג המקום י"ל דשאני התם דמיירי לענין שיקרא יחד עם הצבור דשם ולא בזמן אחר שונה ממנהג המקום, אבל הכא שבכל אופן נמצא קורא עם הצבור דשם אפשר י"ל שעדיף שיקיים אף לפי מנהג מקומו].
בן חו"ל באר"י
בן חו"ל השוהה באר"י ישלים לכתחלה עד שמיני עצרת. [כמבואר בעקרי הד"ט (סי' כב אות ג) בשם ספר מראית העין (לחידא"ה ליקוטים סי' כ אות ד) שלכתחלה עליו לנהוג כמנהג המקום]. ואם לא קרא יכול להשלים עד יו"ט שני (שמחת תורה) אע"פ ששמע כבר פרשת וזאת הברכה. [כן משמע מהעקרי הד"ט שם שרק לתחלה עדיף שיקרא עם הצבור שהוא נמצא שם. וכן פסק הקצות השלחן (שם)].
שכח להשלים עד מוצאי יו"ט
אם שכח להשלים פרשת וזאת הברכה בשמחת תורה, בדיעבד ישלימנה למחרת. [דהרי ניתן להבדיל בכל אותו יום כמבואר במ"ב (סי' רצט ס"ק טז). וע"כ דמי להא דנקטו הפוסקים שניתן להשלים עד יום ג' משום שניתן להשלים הבדלה. ויש לחלק. ועי' עוד בקצו"ה"ש (סי' עב בדה"ש ס"ק ט)]. ואם חל שמחת תורה בשבת יכול להשלים עד יום שלישי (ועד בכלל). [קצוה"ש (שם). ועי' בזה בשמעתא עמקתא גליון שנ"ו].
השלמת שאר הפרשיות
אם איחר להשלים פרשיות של אותה השנה שנים מקרא ואחד תרגום בדיעבד יכול להשלימם עד שמחת תורה. [שו"ע (סי' רפה סע' ד)].
התחלת קריאת פרשת בראשית
פרשת בראשית אפשר להתחיל לקרותה מיד לאחר קריאתה בבית הכנסת בשמחת תורה. [שש"ב (פמ"ב הגה ריח). וכן דעת הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני ח"ד פ"ז ס"ק א ד"ה קריאת)].

שמחת תורה

שמיני עצרת
יו"ט אחרון של חג הוא שמיני עצרת וקורין לו גם שמחת תורה, לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה. [רמ"א (סי' תרסט סע' א). ועי' בצי"א (חכ"ב סי' לה אות ב) הטעם שקוראים בפה העם שמחת תורה]. ובחו"ל שעושים שני יו"ט שמחת תורה הוא ביום טוב שני.
ריבוי נרות
לילה ויום יש להרבות בנרות בבהכ"נ לכבוד התורה. [מ"ב (ס"ק ד)]. ובזמנינו שהתאורה היא ע"י חשמל ברוב המקומות לא נהגו להרבות בנרות.
משתה ושמחה
יש לעשות משתה ושמחה בשמחת תורה ולשמוח ברבים בכל מה דאפשר בשמחה של מצוה, ואין לבטל שום מנהג שנהגו לכבוד שמחת התורה. [רמ"א (שם סע' א) ומ"ב (ס"ק ו)].
אוכל סעודת חג לפני חשיכה
באר"י אוכל בסוכה עד התחלת חג שמיני עצרת, ואין לאכול סעודת חג בערב עד שיהיה ודאי לילה, כי עדין מיום שביעי הוא וחייב מן התורה לאכול בסוכה, איך יאכל בלי ברכת לישב בסוכה, ולברך לישב בסוכה אי אפשר, משום סתרי אהדדי, שבתפלה ובקידוש מזכיר יום שמיני עצרת. אכן בדיעבד אם נטל ידיו ובירך המוציא לא יברך לישב בסוכה שכבר קיבל שמ"ע בתפלתו ובקידוש. [מ"ב (סי' תרסח ס"ק ז) ושעה"צ (אות יב)].
ברכת שהחיינו
כשמקדשים מברכים שהחיינו, כי שמיני עצרת רגל בפנ"ע הוא. [שו"ע (רסי' תרסח) ומ"ב (ס"ק ח)].

דיני התפילה

הזכרת חג העצרת בתפלה
לדעת השו"ע (סי' תרסח סע' א) אומר בתפלה ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה. וי"א שיש לומר עצרת בלא הה"א. [מ"ב (ס"ק ג) בשם הפמ"ג]. לדעת הרמ"א (סי' תרסח סע' א) אין אומרים "חג", שלא מצינו בשום מקום שנקרא חג, אלא אומרים יום שמיני עצרת. ולמעשה יש לנהוג כדעת השו"ע. [מ"ב (ס"ק ג-ד)].
טעה ואמר חג הסוכות הזה
אם שכח ואמר את יום חג הסוכות הזה ועקר רגליו, י"א שיצא ידי חובה. [הגהות רע"א (סי' תפז על סע' א), חיי"א (כלל כח אות טו) והגהות חכמת שלמה (שם על סע' א)]. וי"א שאם עקר רגליו חוזר לראש. [ברכ"י (ס"ק ב) הובא בשער"ת (סי' תפז אות ב) והשואל ומשיב (מד' שתי' סי' כב)]. ולמעשה אם לא סיים הברכה צריך לחזור ל"ותתן לנו" ולומר כהוגן, [מ"ב (סי' תרסח ס"ק ב) ודעתו שהדין כן לכו"ע], ואם סיים הברכה (וכ"ש אם סיים תפלתו) יצא ידי חובה. [אג"מ (או"ח ח"ג סי' צז), הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש סוכות פי"ב אות ח והגה יב) והגרי"ש זצ"ל (הליכות והנהגות תשרי סי' תרסח). ועי' בבן איש חי (שנה א' וזאת הברכה אות יב) וכה"ח (אות ג) איך הכריעו בזה].

הקפות

אכילה לפני מוסף (קידוש לפני ההקפות)

אע"פ שאסור לאכול יותר מכביצה פת לפני תפלת מוסף, מ"מ נהגו להקל לקדש ולאכול לפני מוסף בשמחת תורה אפילו יותר מכביצה, בפרט כשרבים אוכלים יחד. [עי' בשש"כ (פנ"ב הגה נב), בהליכ"ש (מועדים פ"ב אות א) בשם הגרשז"א זצ"ל, באשרי האיש (פט"ז אות יח) בשם הגרי"א זצ"ל ובתשובות והנהגות (ח"ה סי' קעט די"ח ונראה). ועי' עוד במ"ב (סי' פט סס"ק כב וסי' תלא ס"ק ו) ובקובץ תשובות (ח"ג סי' פט ד"ה ובש"ת בש"ר). והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ח].

עריכת קידוש בסוכת בית הכנסת

מותר לערוך קידוש בסוכה בשמחת תורה כשאין לציבור מקום אחר ועושים היכר שאינם מכוונים לשם מצוה על ידי שמכניסים לשם גם כלי אכילה כקדרות וקערות וכיוצא (ועי' עוד להלן בדיני סוכה בשמיני). [צ"א (חי"ט סי' נד) ועי"ש שהכא עדיף כי ברבים הא קיי"ל דליכא חשדא].

הוצאת ס"ת מארון הקודש

נהגו במדינות אלו להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית כל ספרי תורה שבהיכל ואומרים זמירות ותשבחות, וכל מקום לפי מנהגו. [רמ"א (סי' תרסט סי' א)]. ועל כן מקום שיש הרבה ס"ת אם אפשר מוציאים כל הס"ת. [עי' ברמ"א (שם) ובמשנה הלכות (חי"א סי' תקכו)]. אבל אם יש להם ס"ת מרובים, והציבור מעט אז די אם מוציאים ז' ס"ת. [משנה הלכות (שם)].

להעמיד נר דולק בארון הקודש

מה שנוהגין להעמיד נר דולק בא"ק ראוי למנוע מזה. [עי' מ"ב (סי' קנד ס"ק לא). וכן הוא בלוח אר"י].

העברת ס"ת ממקום למקום

יש מתירים להביא ס"ת מבהכ"נ אחר שיהו שבעה ס"ת להקיף בשמחת תורה. [ברכ"י (סי' קלה אות יג)]. ויש אוסרים אם לא שילכו עמו י' אנשים. [כה"ח (שם אות עז)]. ולמעשה הנוהגים היתר להביא ס"ת כשיש ס"ת מועטים יש להם על מי שיסמוכו. [עי' במ"ב (ס"ק ט)].

הקפת הבימה

נהגו להקיף עם ספרי התורה הבימה שבבהכ"נ, כמו שמקיפים עם הלולב, והכל משום שמחה. [רמ"א (סי' תרסט סע' א)]. יש מקיפין ג"פ ויש ז' פעמים כמו בהו"ר וכל מקום לפי מנהגו. [מ"ב (ס"ק י)]. והמנהג הפשוט לעשות שבעה פעמים.

נתינת ס"ת לקטן

אין לתת ספר תורה לנער קטן אא"כ הוא בן דעת. [מ"ב (סי' קמז ס"ק כט) והגרשז"א זצ"ל (חינוך הבנים למצוות עמ' מב)]. ומ"מ ספרים מודפסים מותר לתת אף לקטנים וינהגו בהם בכבוד. [שבט הלוי (ח"ב סי' קנח)].

הקפות במקום שאין ס"ת

אם אין להם ס"ת, אל יקיפו בחומשים, ואפשר שאם כתובים בגלילה ועי"ז נראו כס"ת אפשר שאז יקיפו בהם. [שיח יצחק (סי' שכ) ועי"ש שכתב דלחידוש גדול לי מה שנהג הגר"מ שפירא מלובלין ז"ל להקיף בבית מדרשו ביום ש"ת עם גמרות מסש"ס סלאוויטא, דבר שלא מצינו בשום פוסקים קמאי ובתראי].

סדר ההקפות בפחות מעשרה

מותר לעשות סדר ההקפות גם בפחות מעשרה. [בצל החכמה (ח"ד סי' קיב אות ה)].

ישיבה בזמן ההקפות

רבים נהגו לישב בשעת הצורך בזמן ריקודי ההקפות אע"פ שס"ת אינם במקומם, ויש ללמד זכות על כך. ומ"מ בשעת ההקפה הראשונה בכל אחת משבע ההקפות שהיא עיקר המנהג יש לעמוד. [הגרשז"א זצ"ל (הלכה"ש פ"ב אות ט), ע"י"ש. ועי' עוד בזה בבצל החכמה (ח"ה סי' קלט)].

ויש שנהגו לישב בזמן ההקפות רק כשמחזיקים ס"ת בידם. [הנהגת החזו"א, כן מובא בארחות רבנו (עמ' שט אות ד), בדיינים והנהגות (פ"כ אות כט) ובתשובות והנהגות (ח"ב עמ' שיט). וכן נהג הגרי"א זצ"ל (אשרי האיש פכ"ז אות כ)]. ואפילו מחזיק ס"ת פסול. [הנהגת הגרי"ק זצ"ל (אורחות רבנו שם)].

ריקוד

מותר לרקד לכבוד התורה ביום טוב. [מ"ב (ס"ק ה)]. והוא הדין שמותר לספק כף אל כף. [שער הציון (אות ה)]. ויום זה רגילים לרקד בו אפילו הזקנים בשעה שאומרים קילוסים לתורה, ולכן יש להתאמץ בזה לרקד ולזמר לכבוד התורה כמו שכתוב גבי דוד המלך ע"ה "מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ה'". [מהרי"ק (שרש ט) בשם רב הא גאון]. והעידו על האר"י ז"ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג באה לו ע"י שהיה שמח בכל עוז בשמחה של מצוה וגם על הגר"א ז"ל כתבו שהיה מרקד לפני הס"ת בכל כחו. [מ"ב (ס"ק יא)].

בן חו"ל הנמצא בא"י

בן חו"ל הנמצא בא"י בשמיני עצרת רשאי להשתתף בריקודי ההקפות של בני א"י אע"פ שבני חו"ל אינם נוהגים בשמחה זו אלא ביום התשיעי. [הגרשז"א זצ"ל (הלכה"ש פ"ב אות יז)].

בני א"י הנמצאים בחו"ל

בני א"י הנמצאים בחו"ל, מותרים לערוך הקפות בשמיני עצרת, כיון שגם בקרב בני חו"ל יש מנהגים שונים בדבר. [הגרשז"א זצ"ל (הלכה"ש פ"ב אות יט)].

קריאת התורה

בלילה

אחר ההקפות מחזירים ס"ת להיכל חוץ מאחד שהש"ץ נוטל ואומר סדר הוצאת ס"ת כמו בשבת (משמע ישראל וכו') וקוראים ג' אנשים בפרשת וזאת הברכה. [מ"ב (סי' תרסט ס"ק טו). ועי' ברמ"א (שם סע' א) שהביא שיש נוהגים לקרוא הנדרים שבתורה. ועי' מה ביאר בה המ"ב (ס"ק טו)].

ברכה על קריאה זו

מברכים על קריאה זו. [כן מבואר במ"ב (ס"ק טו). ועי' במשנה הלכות (חי"א סי' תקכח)].

קדיש אחרי קרה"ת בליל שמחת תורה

צריכין לומר קדיש אחר הקריאה ואין סומכין על הקדיש שאחר עלינו משום שהוא הפסק. [מב (ס"ק טו)]. י"א שהוא חצי קדיש. [סידור היעב"ץ (עמ' שסו ס"ק כח) וכן הביא המשנה הלכות (חי"א סי' תקכח)]. וי"א קדיש שלם בלי תתקבל (ובסיום התפלה י"ל קדיש שלם). [הגרנ"ק זצ"ל (שלמי תודה עמ' תתקפ) בשם הגר"י ליס בשם הגר"ב קאמיי ממיר]. ויש מקומות שלא אומרים קדיש כלל. [משנה הלכות (חי"א סי' תקכח) וכן בלוח אר"י לא הביא לומר קדיש זה].

קריאת היום

בשחרית מוציאין שלשה ספרים, וקורין באחד מוזאת הברכה עד סוף התורה, ובשני, בראשית עד אשר ברא אלקים לעשות. [שו"ע (רסי' תרסח ורסי' תרסט)]. ומניחין ס"ת השלישי אצלו ואומרים חצי קדיש. [מ"ב (ס"ק יא)]. אולם הס"ת הראשון לא נוהגים להניחו. [לוח אר"י. ועי"ש שבבהמ"ד של הגר"ש סלנט זצ"ל היו מניחין גם ס"ת הראשון. ועי"ש עוד שכתו' ע"פ התתוספפא (תענית פ"א וירושלמי רפ"ב) שהאוחז הס"ת יאחוז בו עד בא זמנו לקרות בו ולא יתנהו לאחר אם לא כשהוא אנוס]. ובשלישי קוראים ביום השמיני עצרת, ומפטיר: ויהי אחרי מות משה. [שו"ע (שם)]. ובמקום שאין להם רק שני ספרי תורה, קורין בראשון: וזאת הברכה, ובשני: בראשית, וחוזרים ולוקחים הראשון לעניינו של יום, וכן עושין כל מקום דבעינן ג' ספרי תורה ואין להם רק שנים. [רמ"א (סי' תרסט סע' א)].

בחו"ל

במקום שעושין שני ימים טובים אין מוציאין ביום הראשון אלא שני ספרים, וקורין באחד חמשה בפרשת ראה מכל הבכור. [שו"ע (שם)]. ואנו מתחילין עשר תעשר אפילו חל בחול מפני שהוא זמן מעשרות ומתנות עניים, אמנם בדיעבד אם כבר בירך אדעתא לקרות כל הבכור א"צ לחזור. [מ"ב (שם ס"ק יב)]. ואם הוא שבת קורין ז' ומתחילין: עשר תעשר. [שו"ע (שם)]. ומניחין ס"ת השני אצלו ואומרים ח"ק. [מ"ב (שם ס"ק יד וסי' תרסג ס"ק ג)]. והמפטיר קורא בשני: ביום השמיני עצרת, ומפטיר במלכים: ויהי ככלות שלמה. [שו"ע (רסי' תרסח ורסי' תרסט). ועי' במ"ב (ס"ק יג) שכתי' שאם סיים בשבת הפר' בחמשה קרואים, לא יאמר קדיש ויחזור ויקרא ב' עולים או עכ"פ עולה אחד לבד המפטיר. ואם אמר קדיש, כל שלא סילק הספר יחזור ויקרא ויאמר קדיש פעם ב', ואם סילק הספר האחד יקרא עולה אחד לספר השני וישלים עמו פי' עשר תעשר ואח"כ יקרא למפטיר בחובת היום].

נתינת עליה לכל מתפלל / חזרה על הפרשה כמה פעמים

נהגו להרבות הקרואים לספר תורה, וקורים פרשה אחת הרבה פעמים ואין איסור בדבר. [רמ"א (סי' תרסט סע' א). וקוראים עד "מעונה אלקי קדם", אבל משם והלאה אין כופלין ששם מתחילין לקרות לחתן תורה. [מ"ב (ס"ק יג)].

עשרה שומעים

צריך שיהו עשרה שומעים הברכות והקריאה ועל כן נכון הדבר שיבחרו עשרה אנשים שישמעו, כי העולם נוהגים קלות ראש בזה. [מ"ב (ס"ק יב)].

להביא ס"ת מבית הכנסת אחר לצורך קריאה זו

המנהג להקל בשמחת תורה ליקח ס"ת נוספים למקום אחר לקרא, מחמת שרוצה כל א' לעלות לתורה ואם לא יביאו יש טרחא גדולה לצבור. [אג"מ (או"ח ח"א סי' לד). ועי' בכה"ח (סי' קלה אות פ) שכתי' דבכה"ג נוהגים שי' מלווים הס"ת. והערוה"ש (סי' קלה אות לב) מחמיר אוסר בכל גוונא].

לברך על קריאה כמה אנשים יחד

יש מקומות שנוהגין שבשמחת תורה עולין כמה אנשים בבת אחת ומברכים ברכת התורה כולם יחד. [מ"א (סי' תרסט)]. ויש חולקים על מנהג זה. [מ"א (שם) ע"פ הירושלמי. ויעוי' בפמ"ג (שם) בשם הא"ר שחולק על המ"א שבירושלמי אין ראיה. ובברכ"י נקט כהמ"א. ובמשנה הלכות (חי"א סי' תקכז) כתי' שראה מקום שנהגו כן וביטל המנהג]. ולמעשה נכון לכתחלה שא' יברך והשאר יכונו לצאת בברכתו, או שא' יברך לפניה ויוציא חבירו וא' יברך לאחריה ויוציא חבירו. [מ"ב (ס"ק יב)].

עליה לקטנים

יש נוהגים שכל קטן הנמצא בבית הכנסת עולה לתורה בשמחת תורה. [כה"ח (סי' תרסט אות ז)]. ולא יעלו אלא קטנים שהם מגיל תשע ומעלה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש תשרי פ"ב הגה 52). ובכה"ח (שם) כתי' שאפי' ילדים רכים כבר ו' כבר ז' מעלים, ואם אינם יודעים לברך אומר לו החזן הברכה מילה במילה].

כל הנערים

נוהגים לקרוא כל הנערים יחד לעלות לתורה לקריאת פר' היום. [רמ"א (שם)]. וכשקורין גדול עם כל הנערים הגדול יברך והנערים ישמעו ויצאו בברכתו. [מ"ב (ס"ק יב)]. והמנהג שכל הנערים מברכים. [עי' במ"ב (ס"ק יד) ובחינוך הבנים למצוות (הגה רלז)]. והמנהג שקודם שקורין חתן תורה קורין לכל הנערים כדי לחנכם במצות קה"ת מ"ולדן אמר" עד "מעונה". [מ"ב (ס"ק יג)].

להקדים כל הנערים

אם יש משום טרחא לנשים או לקטנים מחמת אורך ההמתנה, אפשר לעשות את כל הנערים אחר ז' קרואים קודם שעולים כולם ואין בזה משום שינוי מנהג. [הגרי"א זצ"ל (ארשי האיש פכ"ז אות טו)].

המלאך הגואל

לאחר הקריאה קודם ברכה אחרונה מברכין אותם ע"פ פסוק המלאך הגואל. [רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק יד)].

פריסת טליתות מעל הבימה

נוהגים לפרוס בשמחת תורה בעת שקוראים פרשת בראשית טלית מעל הבימה ועל הילדים הנמצאים בכל הנערים, ואין בזה משום עשית אהל בשבת ויו"ט מפני שאין דין אהל כלל כי הוא רק באחיזת ידי אדם שמחזיקתו ועצם קיומו תלוי בהם בלבד. [תהל"ד (סי' שטו אות ט), ושכן הוא במנחת שבת (סי' פ ס"ק רכד). וצי"א (ח"י סי' ד)].

חתן תורה וחתן בראשית

העולה לעלייה אחרונה של פרשת וזאת הברכה נקרא חתן תורה. והעולה לקריאת פרשת בראשית נקרא חתן בראשית. וקונים עליות אלו בדמים מרובים וראוי להדר אם אפשר שיהיו הקונים מוכתרים בתורה או עכ"פ מגדולי הקהל. [מ"ב (סי' תרסט ס"ק א-ב). ועי' ברמ"א (שם) שכתב שנוהגין שהמסיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות. והוסיף המ"ב (ס"ק ז) שבימינו המנהג שכל העולים נודרים נדבות לצרכי בהמ"ד ולהחזיק לומדי תורה]. וגם מי שעלה כבר בפרשה וזאת הברכה יכול לעלות לחתן תורה או לחתן בראשית. [מ"ב (ס"ק ב)].

קטן להיות חתן תורה

נהגו לסיים התורה אף על קטן העולה, אף על גב שי"א שדוקא תלמיד חכם צריך לסיים, בזמן הזה שהחזן קורא אין לחוש. [רמ"א (סי' תרסט סע' א)]. ומ"מ ראוי שיהיה המסיים גדול מוכתר בתורה, או עכ"פ אחד מחשובי הקהל כנ"ל. [מ"ב (ס"ק טז)].

חתן תורה לעלות גם לפרשת בראשית

חתן תורה לא יקרא פרשת חתן בראשית, והטעם כיון שאין הפסק ביניהם שיך פגם לס"ת הראשון שיאמרו פסול היה ולכן קורא מיד בשני, וכ"ז באותו בהכ"נ אבל מי שקרא חתן תורה בבהכ"נ זה ודאי שמותר לקרות חתן בראשית בבהכ"נ אחר. [מ"ב (ס"ק ב). ועי' בשעה"צ (אות ג) בשם הבכור"י שכתב דלפי זה כשאין להם רק ספר תורה אחת שקורין בו חתן תורה וחתן בראשית ומפטיר, לכאורה החתן תורה יכול להיות גם חתן בראשית, דלא שייך פגם ס"ת, ומשום ברכה לבטלה ליכא, דהא גם כשקורא בו"את הברכה, אחר כך חתן תורה, מברך ב' פעמים, ואף על פי כן מותר לכולי עלמא, ולדינא צ"ע].

כהן או לוי לעלות לחתן תורה או בראשית

כהן או לוי יכול להיות חתן תורה או חתן בראשית. [מ"ב (ס"ק ב)].

בן אר"י להיות חתן תורה ביו"ט שני

י"א שאין לבן אר"י להיות חתן תורה בשמחת תורה בחו"ל. [חיים שאל (ח"א סי' יג) וצי"א (חי"ב סי' נ)]. וי"א שאם הוא ת"ח רשאי לעלות בעליה זו (שהיא עליה נוספת) משום שיש בזה משום כבוד התורה. [בכל האג"מ, הגרשז"א זצ"ל (יה"ש שני כהלכתו פ"ט אות ד בהגה) והחלקת יעקב (או"ח סי' רכה)].

בן חו"ל להיות חתן תורה באר"י

בן חו"ל הנמצא באר"י יכול להיות חתן תורה בשמחת תורה ביו"ט ראשון. [ספר אר"י (טוקצינסקי סי' ז אות ו) וכה"ח (סי' תצו אות סאו)].

קדיש אחר קרה"ת

אומרים חצי קדיש אחר קריאת פרשת בראשית. ואם טעה ואמר קדיש לאחר פר' וזאת הברכה צריך לחזור לומר קידש אחר פרשת בראשית. [אג"מ (ח"א סי' קא ד"ה אך בשמחת)].

שאר דיני התפילה

יזכור

מזכיריין נשמות. [מ"ב (סי' תרסח ס"ק טו) ולוח אר"י]. ומנהג ירושלים להזכירם אף בשנה הראשונה לאבילות. [הגרי"ש זצ"ל (אשרי האיש פכ"ז אות ג). ועי' בלבוש (יו"ד סי' שמז) ובפמ"ג (סי' תקעז א"א ס"ק ב) שנוקטים שבשנה הראשונה מזכירים, אבל דעת האחרות חיים (סי' תרסח) שלא מזכירים בשנה זו].

בן אר"י הנמצא בחו"ל

בן אר"י הנמצא בחו"ל יזכיר נשמות ביום א' ביו"ט (כמנהג אר"י) ביחידות, ולא ביו"ט ב' עם הצבור. [הגרי"ש זצ"ל (אשרי האיש פכ"ז אות ו)].

אב הרחמים

אומרים אב הרחמים אף אם יש ברית מילה. [מ"ב (סי' תרסח ס"ק טו) ולוח אר"י].

נשיאת כפים

יש מקומות שנוהגים שהכהנים לא עולים לדוכן מפני ששכיח שכרות. ויש מקומות שנוהגין לעלות במוסף, ויש עולים רק בשחרית, וכל מקום לפי מנהגו. ואם נושאים כפיהם יזהרו שלא ישתו. [מ"ב (ס"ק יז)].

הזכרת משיב הרוח ומוריד הגשם

הזכרת גבורות גשמים

מתחילין לומר משיב הרוח ומוריד הגשם, בתפלת מוסף של יום טוב האחרון של חג, ואין פוסקין עד תפלת מוסף של יום טוב הראשון של פסח. [שו"ע (סי' קיד סע' א)]. ואף בחו"ל מתחילים במוסף של יו"ט ראשון. [כן מבואר בשו"ע (סי' תרסח ס"ס ב)].

גשם בקמץ או בסגול

יש אומרים שיש לומר "גשם" בקמץ. [אג"מ (או"ח ח"ד סי' מ אות טו). וכן דעת הגרי"א זצ"ל (מבקשי תורה חמ"ג עמ' נז) ושכן נהג בעל החפץ חיים]. וי"א שיש לאומרו בסגול. [הגריי"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"א עמ' סג) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש תפלה פ"ח אות יד)].

טעה והזכיר משיב הרוח בליל שמ"ע או בשחרית

אם טעה והזכיר משיב הרוח וכו' במעריב או בשחרית של שמ"ע אינו חוזר. [מ"ב (ס"ק ב)].

הכרזת משיב הרוח

אסור להזכיר הגשם עד שיכריז הש"ץ. [שו"ע (שם סע' ב)]. ואף הש"ץ לא יזכיר רק כשמתפלל בקול רם אבל לא בתפלת הלחש כיון שלא הוכרז מקודם התפלה. [מ"ב (ס"ק ד)].

הכרזה לפני מוסף

על כן קודם שמתחילין מוסף מכריז השמש משיב הרוח וכו', כדי שהצבור יזכירו בתפלתן, וכן נוהגים. [רמ"א (שם)]. וכן היא דעת השו"ע כמבואר בסימן תרס"ח סע' ב'. וכ"כ אליביה המ"ב (ס"ק ה) והכה"ח (אות יא)]. והמנהג באר"י הוא להתפלל תפלת גשם קודם תפלת מוסף והדבר חשוב כהכרזה (כמבואר להלן). [לוח אר"י והר צבי (או"ח סי' נה). ובארחות רבנו (ח"א עמ' סג) מובא שאצל החזו"א רק במוסף שינה הש"ץ ההזכרה].

צורת ההכרזה

יש להכריז משיב הרוח ומוריד הגשם (ולא משיב הרוח בלבד). [מ"ב (ס"ק ו)]. ובמקומות שמתפללים תפלת גשם חשיב הכרזה. [הר צבי (שם)]. ועי' עוד בסמוך.

הכריז אחד מהתפללים

בדיעבד אם אמר אחד בקול רם בתוך תפלתו מוריד הגשם אף שאסור לעשות כן שהרי לא שמע מן הש"ץ מ"מ מותרים השומעים להזכיר בתפלתם דזו גופא כהכרזה דמי. ומ"מ אם לא זכרו גשם בתפלה זו א"צ לחזור דיש פוסקים שסוברים דהכרזה לא מיקרי אא"כ הוכרז קודם התפלה או ששמעו מש"ץ חזרת התפלה שהזכיר. [מ"ב (ס"ק ד)].

המתפלל בביתו

כיון שאין להזכיר גבורות גשמים עד אחר ההכרזה כנ"ל, על כן אף אם הוא חולה או אנוס, לא יקדים תפלתו לתפלת הצבור, לפי שאסור להזכיר עד שיאמר ש"צ. [שו"ע (שם)]. ואפילו אם הוא מתפלל בביתו אסור להזכיר קודם שמתפללין הצבור. [מ"ב (ס"ק ח)].

ידוע שהכריזו בבית הכנסת

אם יודע שהכריז ש"צ, אעפ"י שהוא לא שמע, מזכיר, ומטעם זה, הבא לבהכ"נ והצבור התחילו להתפלל, יתפלל ויזכיר, אף על פי שהוא לא שמע משו"צ דמסתמא כבר הכריזו. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק ט)]. ובני הישובים כשמתפללין בלא מנין ימתינו בשמיני עצרת מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות דבודאי לא יאחרו הצבור יותר מלהתפלל המוסף ואז יתפללו מוסף ויאמרו משיב הרוח. [מ"ב (ס"ק ח)]. ובמקומות שמתפללים מוסף מאוחר יותר כי מאריכים בהקפות וכדו', י"א שימתין והתפלל אחר שש שעות (אע"פ שהדין הוא שלכתחלה יש להתפלל מוסף קודם שש שעות). [מקור חיים (אות ב ד"ה ואם)]. וי"א שבאופן זה יתפלל לפני שש שעות ולא יזכיר גשם. [תהל"ד (ס"ק א)].

יש כמה מנינים באותו בית הכנסת

יש מסתפקים כשהתפללו מנין מוקדם באותו בית כנסת (כגון ותיקין) והכריזו משיב הרוח כנהוג, אם מועלת הכרזה זו שיהא מותר ליחיד המתפלל שם לאחר מכן להקדים ולומר "משיב הרוח". [ביאור הלכה (שם ד"ה לא יקדים)]. והמנהג שלא להזכיר עד שיכריזו באותו מנין.

שכח לאומרו

בימות הגשמים, אם לא אמר מוריד הגשם (אפילו אם אמר משיב הרוח), מחזירין אותו לראש התפלה. [שו"ע (שם סע' ה) ומ"ב (ס"ק כו)].

נזכר לפני שהתחיל ברכה אחרת (ולא הזכיר גם טל)

מחזירין אותו דוקא כשסיים כל הברכה והתחיל ברכה שאחריה. [שו"ע (סי' קיד סע' ו)]. ואפי' התחיל תיבת "אתה" לבד של ברכה שלאחריה או התחיל לומר "נקדש" (של קדושה) חוזר לראש. [מ"ב (ס"ק כח) וביאור הלכה (סי' תפז ד"ה תוך)]. אבל אם נזכר קודם שסיים הברכה (לפני אמרית ברוך אתה כו'), יאמר במקום שנזכר. [שו"ע (שם)]. ומ"מ אם נזכר לאחר שאמר ונאמן אתה להחיות מתים צריך לחזור ולומר ונאמן אתה להחיות מתים אחר הזכרת משיב הרוח ומוריד הגשם, דבעינן מעין חתימה סמוך לחתימה. [מ"ב (ס"ק כד)]. ומ"מ אם לא אמר מעין החתימה סמוך לחתימה אין הדבר מעכב, כה"ח (אות מה) בשם שואל ומשיב (ק' ח"ג סי' קע)]. ואף אם סיים הברכה, ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש, א"צ לחזור, אלא אומר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה. [שו"ע (סע' ו)].

נזכר בשעת חתימת הברכה

אם נזכר לאחר שסיים מחיה המתים יאמר תיכף משיב הרוח ומוה"ג כנ"ל. [מ"ב (ס"ק ל)]. ונכון לכתחלה שיאמר מיד לבל ימתין לאחר כ"ד. [מ"ב (ס"ק לא)]. ומ"מ אם נזכר אחר שאמר השם בלבד לא יגמור מחיה המתים אלא יסיים למדני חוקיך ויהיה כקורא פסוק לבד ודינו כאלו עומד עדיין באמצע ברכה וחוזר למשיב הרוח. [מ"ב (סס"ק לב). אולם בלוח אר"י לגרימ"ש (הושענא רבה) כתב דאף בכה"ג יסיים הברכה ויזכיר לפני אתה קדוש].

הזכיר טל

אם לא הזכיר משיב הרוח כו', אבל הזכיר מוריד הטל אין מחזירין אותו, [שו"ע (שם סע' ה) ומ"ב (ס"ק כח)], ומ"מ אם נזכר קודם הזכרת השם קודם סיום הברכה יחזור ויזכר גשם וימשיך תפלתו. [ביאור הלכה (ד"ה אין מחזירין אותו)]. וי"א שבאופן זה אחר שהזכיר מוריד הגשם יחזור "למכלכל חיים" ומשם ימשיך. [הגרח"ק שליט"א (אשי ישראל פכ"ג הגה קיז)]. ומשמע מסתמת הביאור הלכה שבכה"ג לא יחתום למדני חוקיך כמבואר לעיל, דיש לחלק דהכא סוף סוף הזכיר מוריד הטל משא"כ התם שלא הזכיר מידי אלא עתיד להזכיר אחר החתימה, ועיין].

שכח בליל שבת

אם שכח להזכיר מוריד הגשם בליל שבת, יש להסתפק אם יחזור והתפלל, דלא גרע מאם היה מתפלל רק מעין שבע שיצא בדיעבד. [ביאור הלכה (סי' קיד ד"ה מחזירין אותו) בשם רע"א]. ועי' בזה בדעת תורה למהרש"ם (סי' רסח על סע' יג)]. ומ"מ אם שמע ברכת מעין מהש"ץ שבע י"י"ח. [ביאור הלכה (סי' רסח ד"ה או שלא התפלל)].

שאל מטר אחר סוכות

השואל מטר בימות החמה מחזירין אותו [שו"ע (סי' קיז סע' ג)], אמנם בין שמחת תורה לז' חשון אם טעה והזכיר מטר בארי"י אינו חוזר כיון שהוא זמן גשמים. [הגרשז"א זצ"ל (אשי ישראל (פכ"ג הגה קפא), הגרש"א זצ"ל הובא באשרי האיש (פכ"ז אות כד), ועי"י"ש ש"א בשמו שיחזור ויתפלל בתורת נדבה ויחדש איזה דבר בשומע תפילה. ודעת החזו"א (דינים והנהגות פ"ד אות כו) שחוזר]. ובחו"ל, אם עשה כן קודם ששים יום של התקופה במדינות הצריכות למטר בתחלת החורף צריך לחזור בתורת נדבה. [מ"ב (ס"י יג)].

סעודת היום

אכילת סעודה יו"ט לפני חצות

יש מפוסקי ספרד שפסקו שיש להזהר לכתחלה לסעוד סעודת יו"ט ביום לפני חצות ושאף שמחת תורה יש להזהר בדבר. [אור לציון (ח"ב פכ"א אות ד בהגה). וכן דעת הערוה"ש (סי' רפח אות ב) לענין סעודת שבת דצריכה להיות קודם חצות. אבל מהמ"ב (סי' רפח ס"ק א) מוכח שמותר אף בשבת לקבוע סעודה שניה אף אחר חצות היום]. ולכאורה אין העולם נוהר בזה ואפשר שסומכים על אכילת מזונות שאוכלים אחרי הקידוש שלפני ההקפות.

סעודה של חתן תורה וחתן בראשית

נוהגין שמסיים התורה והמתחיל בראשית קוראים לאחרים לעשות משתה. [רמ"א (שם)].

השתתפות של אבל בסעודה

אף אבל בתוך י"ב חודש על אביו ואמו יכול לאכול בסעודת של חתן תורה. [מ"ב (ס"ק ח)].

דיני הסוכה בשמיני עצרת

אכילה בסוכה בשמיני עצרת

אם אין לו מספיק מקום בביתו לצורך סעודת החג וע"כ צריך לאכול בסוכה בשמיני עצרת, צריך (בערב יו"ט) לפחות בסכך מקום ארבעה על ארבעה טפחים לעשות היכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה, שלא יהא נראה כמוסיף. [שו"ע (סי' תרסח). וביאר המ"ב (ס"ק ד) דאע"ג דאויר פוסל בג"ט מ"מ אין ההיכר כ"כ אם לא כשפוחת בסכך ד' על ד' שהוא שיעור מקום חשוב]. ויעשה ההיכר סמוך לשקיעת החמה כי אפשר שיזדמן לו עוד לאכול בה. [מ"ב (ס"ק ג)].

עוד סוגי היכר

אם לא עשה היכר הנ"ל עד שהתחיל יו"ט, כיון שאינו יכול שוב לפחות הסוכה צריך לעשות היכר אחר, כגון אם היא סוכה קטנה שאסור להניח בה הנר במשך ימי חג הסוכות, יניחנו בה, ואם היא גדולה, שמותר להניח בה הנר, מכניס בה קדרות וקערות וכיוצא בהם, כדי לעשות היכר לפוסלה ושכבר נגמרה מצותה. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק יב). ואין בטלטול הקדרות משום טלטול מוקצה כי הוא טלטול לצורך גופם. וכ"כ הגרש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ד עמ' רלז הגה קיט)]. כשמכניס דברים אלו להיכר א"צ להניחם שם כל משך היום אלא די במקצת היום. [בכור"י (שם ס"ק ז) שהרי גם הנר דרכו להתכבות ובכל אופן מהני].

אכילה בשמיני עצרת לבני חו"ל

בחוצה לארץ, אוכלים בסוכה בלילה וביום, מפני שהוא ספק שביעי, ואין מברכין על ישיבתה, ומקדשין ואומרים זמן. [שו"ע (סי' תרסח סע' א)]. אבל לאחר שאכלו סעודתן ביום מנהג העולם שנפטרין מן הסוכה ויושבין בבתיהם, ומ"מ אם מזדמן להם לאכול אפילו בבין השמשות צריך לאכול בסוכה. [מ"ב (ס"ק ח)].

שינה לבני חו"ל

הרבה אחרונים מצדדין שצריך ג"כ לישן בסוכה בשמיני עצרת בחו"ל. ויש אחרונים שסוברין שאין כדאי לישן בסוכה בשמ"ע לא ביום ולא בלילה דועשה אותו כחול דבשלמא גבי אכילה לא מנכר שכן דרך בנ"א לפעמים לישב בצל סוכה אפילו שלא לשם מצוה משא"כ בשינה. ומנהג העולם להקל בשינה. [מ"ב (סי' תרסח ס"ק ו)].

אכילת פירות וכדו' בסוכה (לסוברים שלא ישנים בסוכה)

לדעת הפוסקים שסוברין שאין ישנים בסוכה בשמ"ע י"א שה"ה שאין אוכלים אז פירות וה"ה פת פחות מכביצה בסוכה, וכן כל דבר שא"צ לברך עליו ברכת לישב בסוכה בשאר ימי החג. ויש מקילין בזה, וכן מסתבר כי באכילת פירות וכיוצא בזה דברים שאין חייבים מצד הדין יכול לעשות בשמ"ע כמה שירצה בבית או בסוכה. [מ"ב (סי' תרסח ס"ק ו)].

אכילה ביום התשיעי בחו"ל

גמר מלאכול ביום השמיני, מורידין כליו ומפנה אותם ממנה. [שו"ע (סי' תרסו)]. ואם אין לו מקום בביתו לצורך סעודת החג וע"כ צריך לאכול בסוכה בתשיעי, כיון שאינו יכול לפחות בה מפני שהוא יום טוב, צריך לעשות היכר אחר, כגון אם היא סוכה קטנה שאסור להניח בה הנר במשך ימי חג הסוכות, יניחנו בה, ואם היא גדולה, שמותר להניח בה הנר, מכניס בה קדרות וקערות וכיוצא בהם, כדי לעשות היכר לפוסלה ושכבר נגמרה מצותה. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק יב)]. ועדיף שיעשה כן ביום התשיעי עצמו או בסוף השמיני, כי אולי יטצרך לאכול בה. [עי' במ"ב (ס"ק יא)].

בן חו"ל הנמצא בארי"

בן חו"ל הנמצא בארי"י י"א שלא יאכל בשמיני עצרת בסוכה. [הגרשז"א זצ"ל (הלכי"ש פי"ב אות יח)].

בן ארי" הנמצא בחו"ל

בן ארי" הנמצא בחו"ל בשמני עצרת, אם מנהג המקום קבוע לאכול בסוכה ביום זה, יאכל עמהם, אבל במקום שיש מנהגים שונים רשאי לאכול בתוך הבית. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות כא)].

אכילה בסוכה אחר החג

אם רוצה לאכול בסוכה אחר החג א"צ לפחות בה, דלא נראה כמוסיף רק ביום שמיני מפני שהוא סמוך לחג. [רמ"א (סי' תרסח) ומ"ב (ס"ק ו)].

ספר תורה שנפל

להתענות על נפילת ס"ת

נהגו להתענות על ספר תורה שנפל (אפילו בתוך נרתיקו) מפני כבוד התורה. [מ"א (סי' מד ס"ק ה) ע"פ משפטי שמואל (סי' יב), ומ"ב (סי' מ ס"ק ג). ועי' באמרי אש (או"ח סי' ו), בדברי חיים (יו"ד סי' נט) וברב פעלים (ח"ד או"ח סי' כח) שהביאו סמך לזה ממ"ש בירושלמי (סוטה פ"ז ה"ד) ופי' הרמב"ן (פר' כי תבא כז כו) שהחזן שאינו מקים את ס"ת להעמידן כתקנן שלא יפולו וכו'. ומכיון שחזן הכנסת היה אחראי לדבר זה, מן הראוי לו להתענות, כדי שיצא מכלל ארור, ויהיה בכלל ברוך].

החייבים להתענות

י"א שרק מי שנפל ממנו הס"ת צריך להתענות. [שו"ת מהר"י הכהן (סי' לז), שיו"ב (יו"ד סי' רפב אות ד), חיים שאל (ח"א סי' יב). וכן מצדד הצי"א (ח"ה סי' א פ"ד)]. וי"א שכל אלו שראו הנפילה חייבים להתענות. [עיקרי דינים (או"ח סי' ב אות טו) ופחד יצחק (ערך ס"ת אות ס)]. וי"א שכל הנוכחים במקום צריכים להתענות. [האלף לך שלמה (סי' שסא) ואמרי אש (שם). ועי"י"ש דמי שהעמיד ס"ת שלא כתיקנו ועי"ז נפל אפי' בשוגג צריך לצום. והרב פעלים (ח"ד או"ח סי' כח) כתב שגם מי שגרם להפלתו עליו לצום. ועי' בצי"א (ח"ה סי' א פ"ד)]. וי"א שכל אלו שיש להם חלק בביהכ"נ צריכים להתענות אף שלא ראו הנפילה. ולמעשה יש להקל לאלו שלא ראו הנפילה ורק על הרואין להתענות. [אג"מ (ח"ג סי' ג ד"ה נמצא דלינא). וכן פסק הגרי"ש צצ"ל (ישא יוסף ח"ב סי' י חוח"א סי' י). ובדעת תורה למהרש"ם (סי' מד) כתי' שהמנהג הוא שהרואים מתענים].

נפל באונס

יש להתענות אף כשהיתה הנפילה באונס, ואפילו כשנפל רק ע"י גרמא בעלמא של אי זהירות. [אג"מ (ח"ג סי' ג ד"ה ולשיטת רש"י) וצי"א (ח"ה סי' א פ"ד ד"ה ועפי"ז)].

נפל רק מיד אחת

אם לא נפל כל הס"ת מידיו אלא רק מידו אחת יש מקום לדון בזה ומהראוי להתענות, אבל הרוצה להקל נמי אין מזניחין אותו. [אג"מ (או"ח ח"ג ס סי' ג). ועי' באלף לך שלמה (או"ח סי' שסא) שמיקל בזה, וכתב דאף כי אין ראי' לדבר זכר לדבר הוי ממה דאמרינן בסוף עירובין באגדו בידו ומוכח דבאגדו בידו לא נחשב הנחה עג"ר, ע"כ. ובית יצחק (יו"ד סי' קסה) משמע שאף בכה"ג יש להתענות].

נפל חלק מהס"ת

ס"ת שנפל לארץ ולא נפל כולו רק ראשו אחד דינו כנפל לגמרי. [דרכי חיים ושלום (סי' תתקסג). ובדברי יציב (יו"ד סי' קפד) כתי' נמי כן ע"פ האמרי אש (שם) והאבני צדק (יו"ד סי' קיז). וכן דעת הבית יצחק (שם) כי אף בכה"ג מקרי בזיון לס"ת. ודעת הגרי"ש צצ"ל (ישא יוסף ח"ב סי' י) שיש להחמיר לצום. וכן נקט הצי"א (ח"א סי' ה פ"ט)].

ס"ת פסול

ס"ת פסול שנפל לארץ דינו כס"ת כשר שנפל. [חיים שאל, בית יצחק ודרכי חיים ושלום (שם)].

נפל בעודו מחזיק ס"ת

כשהאיש שהחזיק את הס"ת נפל אבל הס"ת נשאר בידו עומד, יש להקל בזה. ומ"מ יתן האדם שנפל פדיון תענית לת"ת לילדים לומדי למודי קדש, ובזה יכופר וסר עונו, וינצל מכל רע ח"ו. [הר צבי (או"ח ח"א סי' מ). ועי' בצי"א (ח"ז סי' לט) שכתב שאם נפלו ס"ת ובנ"א על הרצפה יש להקדים להרים את הס"ת מהארץ בכדי שלא תהא מוטל בבזיון ולא מיבעיא אם האיש איננו ת"ח דבודאי יש לעשות כזאת, אלא אפילו אם האיש הוא ת"ח אפ"ה יש להקדים ג"כ הרמת הס"ת].

כמה ימים יש להתענות

י"א שיש להתענות בה"ב. [שו"ת הריב"א (סי' כז) אמרי אש (שם) והעיקרי הד"ט (יו"ד סי' כו) מביא לגזור תענית בה"ב]. וי"א שיש להתענות רק יום אחד. [שו"ת הרמ"ץ (סי' ח) וחיים שאל (שם)]. וי"א שמי שנפל מידו יתענה בה"ב וכל הקהל יום אחד. [בית יצחק (שם) ודרכי חיים ושלום (שם)]. ולמעשה די להתענות יום אחד לכל החייבים לצום. [האלף לך שלמה (סי' שסא)].

שאר ספרים

אם נפלו מידו תפילין, עליו להתענות. [מ"א (סי' מד ס"ק ה). ועי' בחיים שאל (שם) שכתי' דכיון דלא נזכר בש"ס ופוסקים דיתענה מי שנפלו מידו התפילין יש להקל לתשושי כח ובמקום תענית זה יתנו צדקה לכפרתם]. ואם נפלו בנרתיקן פטור ומ"מ יתן פרוטה לצדקה. [מ"א (שם) ומ"ב (סי' מ ס"ק ג)]. מזוזה שנפלה מידו א"צ להתענות כי קיל קדושתה מתפילין. [לב חיים (ח"ג סי' קלא) הובא במהרש"ם (ח"ב סי' רסד)]. וכן על מגילה שנפלה א"צ להתענות. [אפרקסתא דעניא (סי' כד) דלא גרע ממזוזה וכ"ש מגילה שאין בה הזכרות]. וכן על שאר ספרים אפילו הכתובים על קלף. [עי' בארחות חיים (ספינקא סי' מ ס"ק א) ובבאר משה (ח"ג סי' ח)].

גובה הנפילה

אף אם נפל הס"ת ממקום נמוך צריך להתענות אלא אם כן נפל פחות מגובה שלשה טפחים שא"צ להתענות, כיון דקיי"ל דכל פחות משלשה כלבוד דמי וכמונחת על ארעא דמיא. ומ"מ יש ליתן פרוטה לצדקה כמו באם נפלו בתוך הכיס. [כה"ח (סי' ג אות ז) לענין תפילין. וכתב הצי"א (ח"ה סי' א ספ"ט) שה"ה לענין ס"ת].

לפדות התענית

אותן בנ"א החלושים שאין יכולים להתענות, יפדו התענית לפי נדבת לבבם ולפי ערכם או כאשר ישית עליהם האב"ד. [דברי חיים (ח"א יו"ד סי' נט), חיים שאל, בית יצחק ודרכי חיים ושלום (שם). וכתי' התיים שאל (שם) שאם נפל תפילין מיד ת"ח, ואם יתענה יהיה ממעט בת"ת, יתן צדקה לכפר עון זה. שגדולה צדקה שמכפרת אפילו במזיד, קי"ו לשוגג או אונס. אבל למי שנפל מידו ס"ת אין להקל].

הקפות שניות

יש נוהגים לעשות גם במוצאי שמחת תורה הקפות שבע פעמים כמו ביו"ט. [כה"ח (סי' תרסט אות ל) ע"פ הארי"י זי"ל. ועי"י"ש בשם לדוד אמת (לחיד"א סס"י כו) שהמקובל המופלא מהר"ש שרעבי זלה"ה היה מקיף הס"ת אחר ערבית, לפני מוסף, במנחה ובמוצאי יו"ט והיה אומר שיש ריזין עליין בזה, ע"כ. וכתב מהרח"ו (שער הכוונות דף ק"ד ע"א), ראיתי למורי האר"י זצ"ל שהיה נזהר מאוד במנהג ההקפות בליל מוצאי החג אחר תפלת ערבית, והיה מקפיד לעשות שבע הקפות שלמות, וזאת מלבד ההקפות של יום החג, וכשהלך במוצאי החג לבית הכנסת אחר ומצא שנתאחרו בהקפות, היה חוזר להקיף עמהם, ע"כ]. וי"א שמ"מ אין להוציא ס"ת לרחובה של עיר. [מועדים וזמנים (ח"ו סי' עט)].

ניתן להאזין לשיעורי הלכה מבעמוד"ס שמעתא עמיקתא שליט"א בקול הלשון – טל': 6761* יש להקיש 3–3–1 שלוחה 65

ניתן לתרום דרך "נדרים פלוס" – יש להקיש: 1. קופות נוספות 2. חניכי ישיבות רמות ב' 3. גליון שמעתא עמיקתא

העלון נתרם לע"נ מרדכי מנחם מנדל בן אברהם יעקב זצ"ל – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503

© שמעתא עמיקתא – להצטרפות לרשימת התפוצה בדוא"ל יש לשלוח בקשה לכתובת: amikta@amikta.co.il או amikta571@gmail.com